

KUSTÁRNÉ ALMÁSI ZSUZSANNA

BÁB ÉS DRÁMA A HITOKTATÁSBAN.
BIBLIAI TÖRTÉNETEK FELDOLGOZÁSA A BÁB
É S DRÁMA ESZKÖZEIVEL

Absztrakt

A bábjáték hitoktatásban való alkalmazási lehetőségeinek feltárásához elsőként szükséges a katechézis – vagy ismertebb nevén a hitoktatás – fogalmának, célcsoportjának, céljának és anyagának meghatározása és körüljárása. A már kisgyermekkorban elkezdődő vallásos nevelés több szempontot is felvet a bibliai történetek feldolgozásával, átadásával kapcsolatban. Ezek az ősi történetek ugyanis nem gyerekeknek és gyerekekről szólnak, ezért a pedagógusnak, lelkésznek ismernie kell az adott korosztály világképét, gondolkodásmódját, fejlődéslélektani, illetve valláslélektani szintjét. A történetek csak ezeknek a figyelembevételével érhetik el hatásukat, különben gátolhatják vagy negatív módon befolyásolhatják a gyermek istenképének, illetve hitének kibontakozását, fejlődését.

A bábjáték kiváló módszere lehet a „történetmondásnak”, illetve hagyományozásnak, mivel indirekt módon, az átélés útján segíti azoknak a megértését és adaptálását. A cél ugyanis nem elsősorban az információk átadása, hanem sokkal inkább az üzenetközvetítés vagy a szemléletformálás. A történetek feldolgozásának módszertani lépései megegyeznek a mesék vagy más irodalmi szövegek dramatizálásával, ugyanakkor túl is mutathatnak azokon, hiszen szakrális szövegekről van szó, amelyek egzisztenciálisan érintik az embert. A feldolgozás – gyerekekkel vagy egyedül – komplex folyamat, a személyes üzenettől egészen a játékban való feloldódásig.

Kulcsszavak: katechézis, hitfejlődés és istenkép, bibliai történetek, bábjáték

Bevezetés

Mindaz, ami létrejött a *Teremtő* szava által, és születik azóta is, számtalan (fel nem sorolható) formát ölt, szint kap folytonos változásban és váltakozásban. A teremtő erő

megnyilvánulni akar, formát öltetni, kiválni, létrehozni. *Creare est semper novum facere*, azaz a teremtés mindig az új előhívását jelenti.

Mi magunk pedig részei és részesei vagyunk ennek a teremtő folyamatnak, és nem csupán úgy, mint külső szemlélők, akik objektíven, bizonyos távolságból nézik a világot és annak jelenségeit, hanem mint akik maguk is hordozzák a teremtő szellemiséget, a létrehozás, alkotás képességét. Mivel tehát az alkotás ennyire sajátja az emberi létnek, kimondhatjuk, hogy minden, amit létrehozunk, rólunk szól.

Az ember keze munkája, szellemi alkotása által fogalmazódik meg egy-egy korszak világszemlélete, gondolkodásmódja, eszmeisége. Ha csupán a történelem során született képeket, műalkotásokat raknánk egymás mellé, átláthatóvá válna, hogy az egyes korszakokban miként gondolkoztak az emberről, miben hittek, vagy éppen mit utasítottak el, mit jelentett a szépség, a testiség, milyen istenkép határozta meg a lelkiséget. Sőt nem csupán magasztos témákról, de a hétköznapi életről is tájékozódhatnánk, szokásokról, életmódról. Éppen ezért érdemes és szükséges odafigyelni a mindenkori művészetre, annak irányzataira, törekvéseire, az úgynevezett „imázsra”, amit az ember maga köré épít. Nekünk, kortársaknak is.

Különösen fontos lehet ez az egyháznak, hiszen ahhoz, hogy reflektáljanak korunk problémáira, kérdéseire, szellemiségére, elengedhetetlenül szükséges az, hogy lássák, értsék a mai embert. Másrészt az egyháznak, a hívő embernek is adott a lehetőség, hogy színeken, formákon keresztül adja át mindazt, ami rábízott. Teheti mindezt annak tudatában, hogy ez nem cél, hanem eszköz, lehetőség arra, hogy a benne mélyen gyökeret, a látszólag kifejezhetetlent kifejezze, megfogalmazza.

Ez a fajta kölcsönösség vallás és művészet között korántsem mai jelenség, hiszen a kettő gyökerei már ősidők óta összefonódnak. Végző soron mindkettő ugyanazt a célt szolgálja: rámutatni arra a valóságra, amely a látszaton túl van, és mutatni az utat afelé. Indiában a művészt úgy nevezik, hogy *az ember, aki az égben jár*. Vallás és művészet – ha hiteles – onnan felülről kapja az ihletet, az éltető lelket és a teremtő erőt.

Az emberi alkotókészség kifejeződésének számtalan formája, megnyilvánulása van: a zene, az irodalom, a képzőművészet, a színház és ezek megannyi fajtája, műfaja, de ide sorolhatjuk azt a fajta kreativitást is, amely az élet megannyi területén nap mint nap megnyilvánul. Jelen írásban egy olyan művészeti ágra szeretném felhívni a figyelmet, amelyben sokkal több lehetőség rejlik, mint gondolnánk. Ezt nem csupán általánosságban teszem, hanem konkrétan az egyházban való megjelenésére, alkalmazására vonatkoztatva. A bábjáték, bábművészet magában rejtje ugyanis annak lehetőségét, hogy az alkotót és nézőt egyaránt mély átéléshez vezesse.

Jelenits István megfogalmazása szerint a költészet, ha kellett, lábujjhegyre állt, hogy elérje a transzcendenst. Az általam felvetett téma nem megszokott, hiszen nem feltétlenül és

szorosan kapcsolódik sem a teológiához, sem a bábjátékhoz, mégis lehet egyfajta „lábujj-hegyre állás”. Törekvés arra, hogy a ránk bízott üzenet, az evangélium minél többek számára átadható és befogadható legyen. Egy kicsit megérintható legyen a transzcendens.

2. A katechézis fogalma, célja és célcsoportja

A köztudatban ismert hitoktatás kifejezés nem túl szerencsés átfordítása mindannak, amit a katechézis eredeti fogalma magába foglal. A hitoktatás szó ugyanis két részből áll, amelyek bizonyos szempontból ellentmondanak egymásnak. Az „oktatás” egy olyan tanítási folyamatra utal, amelynek során információátadás történik, és mindez egy olyan teológiai-egzisztenciális fogalomra vonatkozik, amely valójában ellenáll a tényeknek, illetve túlmutat azokon.

„A hit pedig a remélt dolgokban való bizalom, és a nem látható dolgok létéről való meggyőződés” (*Biblia, Zsid11,1*) – mondja Pál apostol, ami azt jelenti, hogy kognitív módon elsajátítani nem lehet, csak átélni. Teológiai nyelven szólva a hit ajándék, méghozzá Isten ajándéka. Ugyanakkor Péter apostol levelében azt olvassuk, hogy a hit nem lehet egy elvont eszmeiség, hanem gyakorlattá, létté kell válnia – ehhez pedig szükségesek a cselekedetek (méghozzá a jó cselekedetek) és a tudomány vagy ismeret is. „Éppen ezért minden igyekezetetekkel törekedjete arra, hogy hitetekben mutassátok meg az igaz emberséget, az igaz emberségben ismeretet, az ismeretben önuralmat, az önuralomban állhatatosságot, az állhatatosságban kegyességet, a kegyességben testvéri szeretetet, a testvéri szeretetben pedig minden ember iránti szeretetet. Mert, ha ezek megvannak és gyarapodnak bennetek, nem lesztek a mi Urunk Jézus ismeretében sem tétlenek, sem terméketlenek.” (*Biblia, 2Pét1, 5-7*)

Ez a bibliai idézet összefoglalja mindazt, amit a katechézistről vagy ismertebben a hitoktatásról tudni érdemes.

A „katécheó” görög szó többféle jelentéssel bír: profán értelemben ’értesít, tudósít’, kegyességi jelentésben ’tanít, oktat, tanítást ad, megtanít valamire’. A katechézis folyamata pedig eredetileg a keresztségre történő előkészítést jelentette. Ebben az értelemben inkább mint beavatási folyamatra kell gondolnunk.

A hitoktatás vagy katechézis tehát nem a hit elsajátíttatását jelenti, hanem azoknak a tanításoknak az átadását, amelyek a keresztyén hithez kapcsolódnak. Ide sorolhatjuk a Biblia tanításait, történeteit, a dogmákat, tantételeket, etikai tanításokat, imádságokat, hitvallásokat, énekeket. Ezen a ponton merül fel az a kérdés, hogy ha hitet nem „adhatsz”, „közölhetünk”, ugyanakkor van egy seregnyi ismeret, amit tanítunk, akkor hogyan lehet, illetve fel lehet-e oldani ezt a disszonanciát. Mi tehát a hitoktatás célja, motivációja?

A tanítás-tanulás folyamata kétféle lehetőséget ad: egyrészt a kognitív tudásátadás során elsajátíthatunk, megismerhetünk dolgokat, sőt reprodukálhatjuk is azokat, de ez a tudás valójában nem válik a sajátunkká. Van azonban olyan tanulási folyamat is, amikor azzal, amit hallok, látok, tanulok, olyan szinten azonosulok, hogy az beépül a személyiségembe, azaz interiorizálódik. Ezen alapul a mindenkori mester és tanítványa kapcsolat. Nem kérdés tehát az, hogy a normák, erkölcsi értékek, vallási tanítások esetében az a kívánatos, hogy „egygyé váljunk” velük. A katechézis célja tehát az, hogy ne csupán információátadás történjen, hanem olyan életörömöt, bizalmat, reménységet előhívni segítő tudásátadás, amely egy életen keresztül elkíséri az embert, és kapaszkodót, reménységet jelent, amikor szükséges.

Ahhoz, hogy ez valósággá váljon, ideális esetben kialakul a már említett mester-tanítvány viszony, de ez a mai iskolarendszerben, a hitoktatásban is szinte lehetetlen a tananyag, a gyereklétszám, az óraszám és sok más körülmény miatt. Mégis, ma is kulcsfontosságú a tanító vagy a katechéta¹ szerepe. A hitelesség ebben az esetben elengedhetetlen, ami azt jelenti, hogy a hitoktató nemcsak kognitív, racionális tudást hordoz, hanem tapasztalati tudást is, azaz átéli, megéli és sajátjának érzi azt, amit tanít.

„Löb rabbi, Szára fia, a rejtőzködő caddik, aki a vizek folyását követve bejárta a földet, hogy megváltsa élők és holtak lelkét, így szólt: – Nem azért mentem a Maggidhoz, hogy a Tant halljam tőle; hanem csak azért, hogy lássam, hogy húzza föl nemezbockorát és hogyan köti meg.” (Buber, 1995, 189. o.)

Nemcsak az a fontos tehát, amit mondunk, tanítunk, hanem az is, ahogyan, és nem utolsósorban, az is, hogy kiknek. Ha megnézzük a katechézis célcsoportját (célcsoportjait), azt látjuk, hogy nagyon széles spektrumon mozog: óvodás korosztálytól (3 éves kortól) egészen a felnőttekig. Ennek ténye felvet egy további problémát a hitoktatással kapcsolatban. Míg egy ember életében az elsajátítandó ismeretek fokozatosan épülnek egymásra (például az óvodában megtanuljuk, hogyan kell bekötni a cipőfűzőt vagy késsel-villával enni, de még nem kell tudni a matematikai egyenletek megoldását), addig azt láthatjuk, hogy a katechézis „anyaga” ugyanaz óvodáskorban, mint felnőttkorban. Ugyanazt a *Bibliát*, ugyanazt az éneket, imádságot tanuljuk kisgyermekkorban, mint a felnőttkorú katechumenus.² Éppen ezért nagyon fontos az, hogy a hitoktatásban differenciáltan kezeljük a különböző korosztályokat, pontosan ismerjük és értsük az adott korosztály fejlődéslelektani és valláslelektani szempontjait, és ahhoz igazítsuk mondani-valónk befogadhatósági szintjét. „Tejjel táplálatlak titeket, nem kemény eledellel, mert még nem bírtátok volna el” (*Biblia, 1Kor3,2*) – mondja Pál a korinthusbelieknek.

1 A katechéta az a személy, aki a katechézis folyamatában a tanítást végzi.

2 A katechumenus az a személy, aki a katechézisben részesül.

Nem adhatunk annál többet, mint amit a hallgatók, tanítványok képesek befogadni és megemészteni, különben nem valósulhat meg az azonosulás, megértés folyamata. A fejlődést nem szabad és nem lehet siettetni.

„Én ültettem, Apollós öntözte, de a növekedést az *Isten* adta. Úgyhogy az sem számít, aki ültet, az sem, aki öntöz, hanem csak *Isten*, aki a növekedést adja.” (*Biblia, 1Kor3,6-7*)

3. A gyermek világa, hitfejlődése és istenképe

„Nem a gyermek a még tökéletlen felnőtt, hanem a felnőtt a már tökéletlen gyermek. Ebből a nézőpontból a gyermeket nem kezdetleges, egyszerű lénynek kell tekintenünk, akihez le kell ereszkedni, hanem egy olyan kozmikus lénynek, akihez felnőttként felemelkedhetünk, hogy eljuthassunk az ő értelmén kívüli fantáziavilágába. Így maradhatunk gyermeklelkű felnőttek, akik nem a törpék között akarnak óriások lenni, hanem a törpék között derekabb törpék, mint a többiek.” (*Weöres, 1998, 417–418. o.*)

Ez a fenti idézet összecseng azzal a bibliai gondolattal, amelyet nagyon sokszor idézünk *Jézusnak* a gyerekekhez való viszonyával kapcsolatban, viszont nagyon kevészer vesszük igazán komolyan: „Bizony, bizony mondom nektek, ha meg nem tértek, és olyanok nem lesztek, mint a kisgyermek, nem mentek be a mennyek országába.” (*Biblia, Mt18,3*)

Mindkettő arról szól, hogy a gyermek más, mint a felnőtt, és nekünk ezt a „másságot” nagyon komolyan kellene vennünk, úgy, hogy nem mi igazítjuk a magunk világához a gyermeket, hanem megfigyelve és megértve azt, mi tanulunk abból.

Amikor egy kisgyermek bekerül az úgynevezett oktatási rendszerbe, még a világ megismerésének kezdetén van. Rendkívül kevés tapasztalattal és ismerettel rendelkezik, viszont annál nagyobb bátorsággal és nyitottsággal, hacsak nem érte komoly trauma már a kezdet kezdetén. A világban való eligazodás, boldogulás tekintetében tőlünk, felnőttektől függ, de ez egy kisgyermeknek természetes, és szívesen hagyatkozik az őt körülvevő felnőtt világra. Ugyanakkor ez egy érzékeny időszak, hiszen ez a nyitottság egyúttal kiszolgáltatottá is teszi a kisgyermeket. Azt eszi, amit kap, testi-lelki-szellemi értelemben egyaránt. A mindenkori felnőtt társadalom felelőssége az, hogy mivel „táplálja” a következő generációt.

Ha figyelmünket ismét a katechézisre irányítjuk, azt láthatjuk, hogy nagyon nehéz, teológiai, absztrakt fogalmakkal dolgozik. Néhány ezek közül, a teljesség igénye nélkül: *bűn-bűnhődés-eredendő bűn; megváltás-megtérés-megszentelődés; jó és rossz mint erkölcsi kategóriák; irgalom-kegyelem; öröklét-mennyország, feltámadás; csoda stb.* Az *Istenről* szóló tanítások sem kevésbé elvontak: *Örökkévaló, Mindenható, Gondviselő, Teremtő, Szentháromság stb.* Ezeket a gyerekek (de a felnőttek nagy része sem) nem értik, távol áll gondolkodás módjuktól.

Az mindannyiunk előtt ismert és elfogadott tény, hogy az ember születésétől kezdve különböző fejlődési szakaszokon megy keresztül, amelyeknek megvannak a sajátos jellemzői, tapasztalatai, krízisei. Ugyanilyen út jellemzi a vallásos vagy hitbeli fejlődésünket,³ amelynek központi kérdése az istenkép alakulása. Testi-lelki-szellemi fejlődésünk során istenképünk is változik. A gyermeki istenkép tehát nem ugyanaz és nem ugyanolyan, mint a felnőtté, hiszen a korai életszakaszokban a gyermek még képekben és szimbólumokban gondolkodik, tehát ekkor még nem beszélhetünk absztrakt, elvont istenképről, hanem antropomorf vagy mitológiai istenképről, amelyet a gyermek fantáziája, képzelőereje alakít.

Karl Frielingsdorf Istenképek című könyvének elején a kisgyermek istenképével kapcsolatban arról beszél, hogy a gyermek *Isten*ről szóló elképzeléseit hosszú ideig befolyásolja a szüleivel (elsősorban az anyával) való kapcsolat, illetve az a szociokulturális környezet, amelyben él. (Frielingsdorf, 2007) Nem meglepő tehát, hogy a kezdet kezdetén a gyermek istenképe a szülőképpel azonos, hiszen az első istentapasztalatokat az ember az anyával való kapcsolatából szerzi. Ebben a kapcsolatban a még szavakkal ki nem mondható állapotok jutnak kifejeződésre, úgymint az egységélmény, az ősbizalom, az elrejtettség érzése, az elhagyatottságtól való félelem, az otthon-lét érzete. Óvodáskortól viszont ez a kép már differenciálódik, a tágabb kapcsolati háló is alakítja, de csak a késői gyermekkorban kezdődik meg az istenkép elszellemiesítése, és kamaszkorban absztrahálódik. Ebben a már tulajdonképpeni felnőtt istenképben valamennyi – az istenkép szempontjából jelentős – tapasztalat benne van, összegződik. Nagyon fontos tehát az, hogy a kisgyermek milyen „mintákat” kap, milyen tapasztalatokat, élményeket gyűjt *Isten*ről, egészen születésétől kezdve.

„Ha *Isten*ről beszélünk, tudnunk kell a gyermeklélektan és a gyermek-valláslélektan tapasztalataiból a következőket: amelyek gyerekeknek nincs tapasztalata a szeretetről, akár azért, mert szűkkeblű és mostoha volt hozzá az anyja, akár más okból, az aligha foghatja föl az örömhírt: az *Isten* szeretet. Érzéketlenné válhat a hit és az evangélium minden kérdésével szemben. S az anyaszentegyház is mint fogalom, idegen, sőt riasztó lesz számára.” (Gyökösy, 1998, 123. o.)

Ugyanilyen fontossággal bír az apa képe is, hiszen sokáig a mennyei Atya képe összekapcsolódik a földi apáéval. Ha az apa állandóan zsörtölődő, fegyelmező, megrovó, büntető, akkor a gyermekben kialakuló istenkép is hasonló lesz: olyan *Isten*, aki elől jobb elrejtőzni. „A gyermek számára így lesz az *Isten* jóságos, vagy haragos, hatalmas, vagy

³ Fritz Oser és Paul Gmünder a vallási ítéletalkotás fokozatait vizsgálták különböző korosztályokban. Hat fokozatot állapítottak meg, amelyek emelkedő sorrendben következnek egymás után. James W. Fowler pedig nem vallási fejlődésről beszél, hanem „hit-fejlődésről”. A hitet nemcsak vallásos értelemben fogja fel, hanem az ember életcél, létértelmet kereső mivoltából indul ki. (Schweitzer, 1999)

semmitmondó, kiszámíthatatlan, vagy olyan valaki, akire mindig számítani lehet, s aki valóban szeret. Mondanunk sem kell – mutatis mundis – ez a katechéta magatartására is vonatkozik.” (Gyököcssy, 1998, 124. o.)

Témánk szempontjából ez azért lényeges, mert minden egyes bibliai történet feldolgozásakor, magyarázatok, átadások mi magunk is közvetítők vagyunk, egy *Istenről* szóló „képet” közvetítünk. Fokozottan igaz ez az olyan módszerekre, mint a bábjáték vagy a dráma, amikor konkrét „képeket” kínálunk.

4. A bibliai történetek

Isten azért teremtette az embert, mert szereti a meséket – tartja a zsidó közmondás. Talán ezért van az, hogy az *Isten* kinyilatkoztatását tartalmazó könyv java része történetekből áll össze, és nem filozófiai elméletekből vagy teológiai értekezésekből. Ez azt jelenti, hogy mindazt, amit *Istenről*, a világról, az emberről és önmagunkról tudni érdemes, a *Biblia* viszonyrendszereken keresztül tárja elénk. Az *Isten* és ember közötti kapcsolat, illetve az ember-ember közötti kapcsolat lényege, szépsége történetekben nyilvánul meg legigazabban. A megbocsátás ereje például *József* története által lehet ránk hatással, az *Isten* szeretetéről pedig nem mint fogalomról olvashatunk, hanem *Jézus* történetén keresztül átélhetjük, részeseivé válhatunk.

A zsidó-keresztény gondolkodásban tehát a történetek kiemelkedő fontosságúak mind egyéni, mind közösségi szinten. A történetekre ugyanis mindig reflektálunk, mert felszínre hozzák saját élményeinket, és érzelmileg megmozgatnak, azaz hatással vannak ránk.

A keresztény világképben a világ folyása is egyetlen történetként jelenik meg, amelynek van kezdete és vége: ez az úgynevezett üdvtörténet. Ennek vagyunk mi is részei saját történeteinkkel, sorsunkkal.

Bármennyire is színes és izgalmas a *Biblia* világa, le kell szögeznünk, hogy nem gyerekeknek és gyerekekről szóló szövegekről van szó. Sok esetben ugyanis tükröt tartva elénk, idealizálás nélkül, realisztikusan ábrázolják az ember világát. Gyakran olyan nehéz kérdéseket vetnek fel, mint a testvérgyilkosság, árulás, csalás, áldozathozatal, féltékenység stb. Sőt, sok esetben azzal szembesülünk, hogy az isteni igazságosság teljesen más, mint az emberé, *Isten* döntései, tervei szuverének, egyáltalán nem sztereotipak. Ezért nem lehet moráltankönyvként gondolni a *Bibliára*, sőt ha figyelmen kívül hagyjuk a gyermek érzelmi befogadási szintjét, célt téveszthet az az igyekezet, hogy a bibliai történeteket erkölcsi tanulsággal bíró példázatokként kezeljük, és úgy adjuk át a gyerekeknek. Ehelyett inkább szorongást, félelmet, bizonytalanságot gerjeszthetünk a nem jól megválasztott és nem a megfelelő időben és magyarázattal elmondott történetekkel.

Tovább nehezíti a megértést (sokszor még felnőtteknél is) a több ezer éves kulturális szakadék, ami a bibliai szövegek és a mi világunk között tátong. Nyelvezetük is nehézkes, és a legtöbb esetben sűrített közléseket tartalmaznak. Ezek megértéséhez és befogadásához olyan kulturális, történelmi háttértudásra van szükség, amellyel a kisgyermek még nem rendelkezik.

Sokan úgy hidalják át ezeket a nehézségeket, hogy meseként kezelik a bibliai történeteket, míg mások éppen ellenkezőleg, a szó szerinti értelmezés mellett érvelnek. Mindkettő szélsőséges elképzelés, és a katechézisben tévútra vezet. Ha megvizsgáljuk a bibliai szövegeket, azt látjuk, hogy nagyon sokféle műfajban íródtak. Találhatunk köztük más népektől vagy közös kultúrkincséből átvett meseelemeket, egészen rövid meséket is, de a bibliai történetek és a mesék műfajilag nem azonosíthatók. Először is tudjuk azt, hogy az archaikus mesék nagy része szimbolikus térben és időben játszódik, ami a bibliai történetek legnagyobb részére nem jellemző. A szereplők között is van különbség, hiszen a mese általánosít, tipizál, míg a Bibliában hús-vér emberekkel találkozhatunk. A mese szereplői alapvetően nem változnak, a Bibliában viszont hozzánk hasonló, esendő és változásra képes jellemek szerepelnek, így nem mindig válik szét élesen, hogy ki (vagy mi) a jó és a rossz. Ennek megfelelően a bibliai történetek árnyaltabb és realiztikusabb helyzeteket mutatnak be, és sokszor nyitottan végződnek, azaz az olvasó vagy hallgató még továbbgondolhatja. Ezzel szemben a mese végkimenetele „kiszámítható”, hiszen mindig a jó győz, leküzdve a nehézségeket és a gonoszt.

Téves az a teológiai gondolkodás, amely szerint a bibliai történeteket a meséktől és mítoszoktól az különbözteti meg, hogy míg az előbbi igaz, az utóbbiak nem igazak, kitalált történetek. A bibliai történetek esetében – bár említettük, hogy valós történelmi időben, valós szereplőkkel van dolgunk – nem beszélhetünk helyszíni tudósításokról, szó szerinti leírásokról. Ezek a szövegek szakrálisak, tehát nem történelmi információkat akarnak közölni, hanem sokkal inkább üzenetet átadni. Ezen a szinten irrelevánssá válik az a kérdés, hogy egy történet igaz-e vagy sem, megtörtént-e vagy sem. „A kinyilatkoztatás szövege nem az igazi esemény leírását, hanem az esemény igazi leírását nyújtja.” (Bottero, Quaknin, és Moingt, 1998, 56. o.)

Egy kisgyermek természetesen, amikor mesét vagy történetet hallgat, mindezt nem tudja. A jó történetmesélés előidézti ugyanazt a „mesehallgató állapotot” (transzállapotot), mint a mesehallgatás. Ha mellőzzük a didaktikus szempontokat, illetve azt, hogy bizonygassuk a Biblia „valódiságát”, „igazságát”, akkor a történetek tág teret nyitnak a gyermek képzeletének, a befogadásnak és az azonosulásnak. Ebből a szempontból nincs különbség a mese és a bibliai történet között. „A mese lényege a mesélés” – azaz a továbbadás, mondja Voigt Vilmos. (2009, 16. o.) Mindkettő akkor fejt ki hatását, amikor továbbadják, továbbmondják, és mindkettőnek átalakító, transzformáló ereje van.

5. Hogyan kell történeteket mesélni?

A zsidóság és keresztyénség identitását alapvetően meghatározzák a bibliai történetek, ezért ezek hagyományozása, továbbadása generációról generációra való átadása „létkérdés”. „Narrare necesse est” – mesélni muszáj, mondja *Odo Marquard*. (2001, 393. o.) A történetek továbbadása az emlékezést és az emlékeztetést segíti. Ahogyan családtörténeteink emlékeztetnek arra, hogy kik vagyunk, honnan jöttünk, ugyanúgy társadalmi szinten is minden egyes közösségnek megvannak az eredet- és paradigmátörténetei. A „religio”, vallás szó is erre utal eredeti értelmében: azt jelenti ’visszacsatolás’, ’visszakapcsolódás’ egy eredeti, ősi rendhez.

A történetek továbbadásának sokféle módja van. Nyilván elsődleges a narráció, a történetmesélés vagy az igehirdetés, de egy történet és annak üzenete nemcsak szóban, hanem képekben, mozdulatokban, szimbólumokban is megfogalmazódhat.

A *Bibliában* több helyen is olvashatunk úgynevezett jelképes cselekedetokról, amelyek által egyes próféták, de még Jézus is, mondanivalójukat megerősítették, felhívták rá a figyelmet. Ez a performatív jelleg is azt mutatja, hogy a szakrális történetmondás esetében nem pusztán információátadásról van szó, hanem proklamációról, figyelemfelhívásról, örököztetésről.

Erről szól a következő haszid történet is: „Megkértek egy rabbit, akinek a nagyapja még Bálsém tanítványa volt, hogy meséljen el egy történetet. – Úgy kell történetet mesélni – mondta, hogy az segítsen az embereknek. Majd hozzáfogott: – A nagyapám béna volt. Egyszer arra kérték, beszéljen a tanítójáról. És akkor elmondta, hogyan szokott a szent Bálsém ima közben szökellni és táncolni. A nagyapám ott állt és beszélt, és a történet annyira magával ragadta, hogy egyszercsak magának is szökdécselnie és táncolnia kellett, ahogy a mestere is tette. És e percben kigyógyult a bénaságából, így kell a történeteket elmondani.” (*Buber*, 1995. 11–12. o.)

A történeteket tehát életre lehet és kell kelteni, akkor azok is életre keltenek minket.

6. A bábjáték szerepe és lehetőségei a hitoktatásban

A bábjáték olyan komplex műfaj, amely segítheti elmélyíteni, feldolgozni, befogadni és átélni azokat a nehéz, „felnöttes” tartalmakat, üzeneteket, amelyekkel a gyerekek a *Bibliában* találkozhatnak. Segít életre kelteni egy-egy történetet. A bábjáték az az eszköz, amellyel könnyű, ugyanakkor közvetlen módon hathatunk a gyermek érzelmi életére.

Leképezi a kisgyermek mágikus, „képes” gondolkodásmódját, ami lehetővé teszi számára, hogy bármit átéljen, bármivé átváltozzon. Másrészt azonosul a hőssel, bejárja

vele útját, miközben megküzd saját félelmeivel, szorongásaival, leküzdhetetlennek látszó akadályokkal, és megtanulja, hogy a problémákat meg lehet oldani.

Egy-egy bibliai történet bábos feldolgozása, megjelenítése által a gyermek lehetőséget kap arra, hogy a szeme előtt megelevenedő szereplők cselekedetei, kapcsolatai által ő maga fedezze fel a történet erkölcsi és intellektuális mondanivalóját. Mindezt saját érzelmi és értelmi szintjének megfelelően teheti meg, teljesítménykényszer nélkül. Egy óvodáskorú (vagy még kisebb) gyermek többnyire még a látványt, a mozgást, a bábuk megelevenedését élvezzi, cselekményszinten követi a történetet, de annak szimbolikus jelentéstartalmát még nem érti. Mégis közvetett módon nagyon sok információt „gyűjthet” be a világról, önmagáról, *Istenről, Jézusról*. Ha *Jézus* a szeme előtt gyógyít meg valakit, vagy segít valakin, megértheti vagy megérezheti, hogy vele kapcsolatba lehet kerülni, oda lehet fordulni hozzá.

A bábjáték nemcsak tényeket, hanem élményeket, Isten-tapasztalatokat is közvetíthet úgy, hogy egy-egy bibliai szereplő élménye, tapasztalata saját élménnyé válhat.

A bábózást azonban nemcsak az óvodában lehet alkalmazni, hanem a kisiskolás, illetve a pubertás, sőt kamasz gyerekeknél is. *Bruno Bettelheim* (1994) nagyobb gyermekek esetében ajánlja azt, hogy eljátszanak különböző szituációkat, szerepeket, mert ezt anélkül tehetik, hogy az érettségüket fenyegetné, ugyanakkor az is módjukban áll, hogy gyerekesen viselkedjenek, vagy koruknál jóval érettebben, ha ennek érzik szükségét. Az ő esetükben érdekes, izgalmas lehet egy-egy történet közös feldolgozása, eljátszása, hiszen ez egyrészt közösségi élményt nyújt számukra, másrészt kifejezhetik saját gondolataikat, értelmezésüket, Isten-látásukat, kétségeiket, kérdéseiket. Még komplexebb az élmény akkor, ha a bábokat is maguk készítik el, mert a saját készítésű bábbal játszani azt jelenti, hogy az ember a belső képeit, világát materializálja, formába önti. Ezek a belső képek, lelki folyamatok többnyire tudattalanul játszódnak le bennünk, amikor azonban bábót készítünk, megszemélyesítődnek (*Wüttrich és Harter, 2007*). Ezért a saját készítésű bábok mindig a készítőt, illetve annak lelkiállapotát tükrözik vissza. A velük való játék során pedig a bábbá beledolgozott érzelmek verbális és vizuális formában is megjelennek, és lehetőséget adnak arra, hogy azokra kívülről is rátekintsünk. Kisgyerekeknél ez a folyamat teljesen intuitív módon megy végbe, számukra nem probléma megalkotni egy saját figurát. Pontosan tudják, mi az, amire legbelül rá kell tekinteni. *Wüttrich és Harter* (2007) szerint pubertáskortól kezdődően azonban nehezebben ragadják meg a belső impulzusokat. Ilyenkor érdemes azokat különböző technikákkal felszínre hozni (pl. asszociációkkal, imaginációs gyakorlatokkal, történetekkel stb.). Az alkotás folyamán a fej, a szív és a kéz mindig együttműködik, ezért nagyon személyes élménnyé válik, amikor megszületik egy-egy figura. A történetek ilyen komplex feldolgozása teljes mélységében tárja fel annak üzenetét a gyerekek számára, miközben rengeteget tanulhatnak az akkori szokásokról, a bibliai vidékekről, emberekről, de saját magukról is.

Mindezt át lehet élni hittanórán, gyermek-istentiszteleten, esetleg ifjúsági órán vagy egy nyári táborban. Nem az a fontos, hogy mindig más történetről beszéljünk, hogy minél több történetet megismertessünk a gyerekekkel, hanem inkább a történetek elmélyítésére helyezzük a hangsúlyt, és azok megteszik transzformáló hatásukat.

Nem szükséges nagyszabású előadásokban gondolkodni, csupán fel kell fedezni azokat a technikai megoldásokat, amelyeket órai keretek között is meg tudunk valósítani. Az sem szükséges, hogy folyton bábozzunk, hiszen egy bábjáték megvalósítása rengeteg munkával jár, ami nagy terhet róhat a hitoktatóra vagy csoportvezetőre. Érdemes inkább a színvonalra figyelni, mint a gyakoriságra, hiszen ezzel megadjuk a tiszteletet azoknak a történeteknek, amelyeket feldolgozunk. Arra is gondolnunk kell, hogy azok a képek, szimbólumok, amelyeket megalkotunk, felkínálunk, rögzülnek. Bibliai történetek esetében istenképet formálunk, teremtünk.

„Ha a környezet túl korán sztereotip istenképeket közvetít, fennáll annak a veszélye, hogy a gyermeki fantáziát megkötik és beszűkítik. Ezért lehetővé kell tenni, hogy a gyermek fantáziájában kiszínezhesse, miként képzelel el *Istent*. Olyan tilalmak, mint: »Így nem szabad *Istent* elképzelned«, nem visznek tovább az *Istenhez* vezető úton. Sokkal eredményesebb, ha a gyermek elképzeléseire támaszkodunk, azokat megbeszéljük, és célzott kérdésekkel építjük tovább. Ebben a folyamatban döntő a gyermeknek az a felismerése, hogy az istenképet folyamatosan fejleszteni kell, amely végül is nyitott marad, mivel az igazi *Isten* mindig nagyobb, mint a róla alkotott bármely elképzelés.” (Frielingsdorf, 2007, 16. o.)

A bábjáték, bábkészítés tehát nem csupán „kézműveskedés”, vagy ahogy *Wüttrich és Harter* (2007) gondolja, „történetmesélés”, hanem személyiség- és létformáló eszköz (erő) is.

7. A megvalósulás útja – néhány szempont a bibliai történetek feldolgozásához

Az első és legfontosabb, amit tisztáznunk kell a bibliai történetek feldolgozásánál, az, hogy a belőlük készült bábdarab nem bábokkal elmondott prédikáció. Nem szükséges tanulságot levonni, megmagyarázni a látottakat, hiszen ha valóban mélyre mentünk a történetnek, az önmagát fogja feltárni előttünk és a nézők előtt is. Ugyanakkor oda kell arra figyelni, hogy igeszerű legyen, azaz a történet mondanivalóját ne torzítsuk el, ne vigyük olyan irányba, amely nem felel meg a bibliai szemléletmódnak. Ezt alapos háttérmunkával el tudjuk kerülni.

A szöveg elemzése előtt azonban elengedhetetlen, hogy az adott történet személyesen is megszólítson. Fel kell tennünk magunkban és magunknak azt a kérdést, hogy hogyan hat ránk, meg kell fogalmazni első benyomásainkat, az üzenetet, ami bennünk megszületett a történet olvasása kapcsán. Ezt követi aztán a szöveg tárgyilagosabb analizálása.

Bibliai történetek esetében mindig nagyon fontos a kontextus megvizsgálása, mert sok esetben abból derül ki a szereplők egymáshoz való viszonya, ok és okozat, az előzmények és a következmények hatása. Az evangéliumi történetek például egy összefüggő történet részei, amit nem szabad figyelmen kívül hagynunk.

Gyakran szembesülhetünk azzal is – különösen az ószövetségi elbeszéléseknél –, hogy időbeli eltolódások vagy felcserélődések jelennek meg, azaz a történet logikája nem mindig igazodik a kronológiai sorrendhez. Itt válik nyilvánvalóvá, hogy ezek a történetek nem történeti tényekről akarnak szólni, hanem azokon túlmutatva valami sokkal lényegesebből. A játék során azonban érdemes egy logikus kronológiai sorrendet követni azért, hogy a történet lényege érthetővé váljon, ne essen szét. Ez azért is fontos, mert a gyerekek számára az egyszerű, egyfókuszú előadások érthetőek. *Gyökössy* szerint „minden bibliai történetnél a scopusra tegyük a hangsúlyt. Ne vesszünk el a részletekben!” (131. o.) A túl bonyolult cselekményrendszer, idő-és térváltás akadályozhatja az átélés élményét, hiszen a nézőt a látottak értelmezése foglalja le.

Ez azonban nem azt jelenti, hogy kerülni kell a feszültségeket, a konfliktushelyzeteket, és helyette idealizált vagy szentimentális képet kell mutatni. A bibliai történeteket is a konfliktusok és azok megoldása viszi előbbre, teszi igazán életszerűvé, izgalmassá.

Ezek a történetek műfajilag elbeszélések, epikusak, ezért ahhoz, hogy bábokkal eljátszhatók legyenek, dramatizálni kell azokat, azaz a dráma műfaji szempontjait figyelembe véve kell átalakítani. Ez gyakran azzal jár, hogy a történet vázát ki kell egészíteni, hozzá kell tenni, vagy el kell venni belőle azért, hogy egységessé, érthetővé váljon. A bibliai szerzők a lényegre koncentráltak, elbeszéléseikben a „felesleges” részleteket elhagyták, nekünk viszont szükséges hozzátenni bizonyos „háttérinformációkat”. Ezért is nagyon fontos ismerni a már említett szövegkontextust, valamint az adott korszak kulturális, társadalmi, történelmi szempontjait, viszonyait. Ezeket az információkat azonban nem szövegszinten kell beépíteni, azaz – ha csak lehetséges – kerülni kell a narrációt, a kiszólásokat, a magyarázatokat, a „kikérdezést”.

Miután megtörtént az adott mű elemzése személyes és dramatikus szempontból, meg kell vizsgálni néhány praktikus szempontot is. A játék megtervezése során figyelembe kell vennünk az adott korosztályt, mind a játszókat, mind a nézők tekintetében. A történetekkel, látvánnyal nem kelthetünk a gyerekekben félelmet, szorongást, nem attól válik izgalmassá egy darab, ha az agresszív vagy erőszakos jelenetek dominálnak benne.

A bábok megformálásánál az általános szempontok kell hogy érvényre jussanak, azaz az összkép legyen egyszerű, stilizált, de karakteres. A darab képi világa esztétikailag is hatással van a nézőre. A bábok már önmagukban is jelképeznek, képviselnek valamit, a színek, a formák, az anyagok ezt a hatást tovább erősítik vagy gyengítik.

Felmerül itt az „Isten-ábrázolás” problematikája, ami nagyon komoly teológiai kérdés, amelynek kifejtésére jelen tanulmányban nincs lehetőség. Mégis szót kell ejteni róla, hiszen bibliai történetek feldolgozásánál kikerülhetetlen. *Isten* megjelenítése nagyon nehéz, hiszen „csak” belső képzeleteink vannak róla, illetve az ikonográfiából ismert ábrázolásokról meríthetünk „ihletet”. Ezért a konkrét kép megalkotása merész vállalkozás, szerencsésebb, ha *Isten* jelzésértékű, szimbolikus utalásokban jelenik meg, illetve a biblikus gondolkodás megengedi azt, hogy a követek, küldöttek által szólaljon meg. Gyakori a *Bibliában*, hogy angyalait küldi az emberekhez üzenetével, akaratának közvetítésével (pl. Zak1,9kk; Ez40,3; Mt1,20-23, Lk1,11kk; Lk1,26kk).

Az evangéliumi történetek esetében azonban szinte elkerülhetetlen, hogy *Jézus* megjelenjen. Ő emberi formát vett fel, mindenben hasonlóvá lett hozzánk, ezért könnyebb dolgunk van a megformálásánál, bár róla sem maradt fenn korabeli ábrázolás. Tudjuk, ismerjük azonban azt a korszakot, helyszínt, népet, amikor és ahol élt, így ezek eligazítást nyújthatnak számunkra. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy *Jézus* nemcsak valóságos ember volt, hanem valóságos *Isten* is. Ezt mindenképpen jelezni érdemes, hiszen az evangéliumi történeteknek Ő a kulcsszereplője, az alfája és ómegája. Itt is érdemes a keresztyén ikonográfiát, a jézusi attribútumokat, a hozzá kapcsolódó vagy rá utaló szimbólumokat, színeket tanulmányozni. Ha gyerekek készítik a bábokat, fontos, hogy velük együtt találjuk ki, hogy hogyan lehet *Jézus* figurája egyszerre emberi-földi, ugyanakkor isteni tulajdonságokkal bíró.

„Az élet igazi misztériuma: kiteljesedni, leginkább azzá válni, amivé egyáltalán lehetséges volt itt és most ebben az életben... Erre – magán a megélt életen kívül – legteltesebben csak a művészetek, ott is a drámai műfajok képesek... A bábjátékra szükség van.” (Kovács és Szentirmai, 2009.)

Ennek a gondolatsornak a kapcsán, kérdésként fogalmazódott meg bennem e tanulmány témájának az összegzése: vajon tényleg szükség van bábjátékra az egyházban is? Bízom abban, hogy az előző oldalakon tárgyalt szempontok, témák az igenlő választ erősítik. Ha elfogadjuk azt a megállapítást, miszerint életünk legfőbb „feladata” a kiteljesedés, akkor az is igaz, hogy az egyház legfőbb feladata, hogy ebben segítse az embert. A kiteljesedés átéléséhez nemcsak egy út vezethet, hiszen mindannyian más-más lehetőségeket kapunk. Vannak azonban olyan megtapasztalási formák, amelyek a tájékozódást segítik ezen az úton. A bábjáték is ilyen mély tartalommal megtölthető forma, eszköz, ami az egyházban is betöltheti „léleksegítő” funkcióját.

Irodalom:

- Bettelheim, B. (1994). *Az elég jó szülő. Könyv a gyermeknevelésről*, Gondolat Kiadó, Budapest.
- Bottero, J., Quaknin, M. A., Moingt, J. (1998). *Isten legszebb története; Ki a Biblia Istene?* Kairosz Kiadó, Szentendre.
- Buber M. (1995). A Tórát mondani és Tórának lenni című haszid történet. In Buber M. *Haszid történetek I.* Atlantisz, Budapest.
- Freilingsdorf, K. (2007). *Istenképek. Ahogy beteggé tesznek – és ahogy gyógyítanak*, Szent István Társulat az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest.
- Gyökössi E. (1980). Pszichokatechetikai problémák, Theológiai Szemle.
- Kovács H. – Szentirmai L. (2009). *Visznek, Csibészke. Bábjátékos portrékötetek*, 3. Sárospataki Népfőiskolai Egyesület, Sárospatak.
- Marquard, O. (2001). *Az egyetemes történelem és más mesék*, Atlantisz Kiadó, Budapest.
- Schweitzer, F. (1999). *Vallás és életút. Vallási fejlődés és keresztyén nevelés gyermek- és ifjúkorban*, A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest.
- Voight V. (2009). A mese neve, In. *Mint a mesében? Tanulmányok a mese fontosságáról*, Pont Kiadó, Budapest.
- Weöres S. (1998). Egybegyűjtött levelek, II. kötet, In Bata I., Nemeskéri E. (Szerk.), Pesti Szalon, Budapest.
- Wüttrich, K., Harter, K. (2007). *Das therapeutische Puppenspiel. Ein Spiegel der kindlichen Seele*, Kösel Verlag, München.

Név: Kustárné Almási Zsuzsanna

Munkahely: Debreceni Református Hittudományi Egyetem

Beosztás/foglalkozás: katechetikai szakértő

e-mail: jablaki@gmail.com

Szakmai bemutatkozás: Kustárné Almási Zsuzsanna (1974) katechetikai szakértő, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Katechetikai Központjának vezetője. Okleveles református lelkész, báb- és játékkészítő, bábjátékos. A Magyar Művészeti Akadémia Művészeti Ösztöndíjprogramjának ösztöndíjasa (2018–2021). Érdeklődési és kutatási területei, doktori kutatási témája: bibliai és szakrális történetek feldolgozása a báb és dráma eszközeivel, művészetterápia és művészettel nevelés és ezek alkalmazása a katechézisben.